

nijesu dosada štampali hrv. glagolski spomenici. No kako imade hrvatske glagolske kurzive vrlo različite sa lokalnim i vremenskim diferencijama, predložio bih, da se odabere za štampu kurziva iz druge polovice 16. vijeka i to iz Vinodola, po prilici onakova, kakovu nalazimo u rukopisu vinodolskoga zakona koji se čuva u kr. sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Takvu kurzivu predložio bih, jer je nekako u sredini među najraznovrsnijima, što se do nas sačuvaše, i što bi se prema njoj najlakše čitali svi glagolski kurzivni napisani rukopisi.

U koliko bi se glagolski hrv. spomenici svjetovnoga sadržaja štampali za širu publiku, preporučio bih, da se svi štampaju latinicom i da se pravopis dotjera prema današnjemu, i to s razloga, što je latinica postala općenitim hrvatskim pismom košto je bila u staro vrijeme glagolica ili drugim riječima, što je latinica kod nas zamijenila i u lijepoj knjizi i u običnom životu posvema nekadanje glagolsko pismo.

Da su ovakova neispravna izdanja hrv. glagolskih spomenika mogla nastati, kakova su se u nas makar i sporadično javljala, nalazim ove razloge, što prije svega nijesu izdavači dotičnih spomenika poznavali ni hrv. glagolske knjige ni hrv. glagolskoga pravopisa i što, košto i njihova izdanja dokazuju (osim vinodolskoga zakona), nijesu redovno znali valjano ni hrv. glagolskih spomenika čitati, pa su se zadovoljavali, da slovo po slovo prepisu i prepuštali onda drugima, da si dalje glavu razbijaju s onim, što su oni teškom mukom odgonetnuli.

¹⁾ Katkada podvostručuju osobito znakove *l* i *n*, kada imadu značiti *lj* i *nj*.

²⁾ Dva znaka za poluglas nalazimo još u nekim starim hrv. spomenicima do 13. vijeka.

IV. Crkvene knjige.

Naši popovi glagolaši i svjetovni i kaluđeri prepisivali su marljivo crkvene knjige, jer ih je svaka crkva barem župna i svaki samostan morao imati. Rukopisne crkvene knjige upotrebljavale su se mnogo i onda, kada je bilo knjigotiskarstvo uvedeno i kada su se počele štampati glagolske crkvene knjige. Prema tomu iščekivali bi mi, da bi moralo i danas biti sva sila ovakovih crkvenih glagolskih rukopisnih knjiga. Nu tomu nije tako. Zub vremena, pa nepogodne prilike, u kojima je hrvatski narod živio, osobito provale turske s jedne strane, a s druge

strane latinsko bogoslužje i latinsko pismo, koje se je sve više širilo u hrv. narodu na štetu slavenskoga bogoslužja i na štetu hrv. glagolskoga pisma, a konačno i posvemašnji neha; koji je počeo mah preotimati već u 18. vijeku i posvema preoteo u 19. vijeku za našu glagolsku starinu, košto i današnje slabo ili nikakvo razumjevanje naše glagolske starine uništiše tečajem vremena premnoge hrv. glagolske rukopisne spomenike. Nama preostaše samo rijetki spomenici, tako :

1. Misali.

Prof. Ivan Milčetić nabrojio je 12. što više što manje sačuvanih misala u svojoj: Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji, i to :

a) Misal, koji se čuva u Vatikanskoj biblioteci u Rimu (Mus. Borg. P. F. L. VIII. illirico 4.), napisan je u 14. vijeku, jer u njem već nalazimo kasniju bilješku od god. 1387. Listova imade 279, od kojih su dva posljednja neoznačena, napisan je na pergameni u dva stupca. Napisan je možda bio na otoku Krku.

b) Misal kneza Petra, sina kneza Novaka iz Krbave, koji se čuva u Dvorskoj knjižnici u Beču (Codex slavicus 8), napisan je u 14. vijeku, najstarija kasnija bilješka u njem potječe iz god. 1405. Ovaj su misal kupili župan Ivan Pirih, sin Črnka, i župan Marin Mišulin iz Nugla u Istri za 40 zlatih za crkvu sv. Jelene i sv. Petra u Nuglu od kneza Petra, sina kneza Novaka iz Krbave, gdje je prvotno bio po svoj prilici napisan. Listova na pergameni imade 271., od kojih dva lista na početku i kraju pripadaju po svoj prilici 13. vijeku.

c) Misal Hrvoje, špljetskoga vojvode, što su ga izdali o trošku bosanske vlade V. Jagić, L. Tkallóczy i F. Wickhoff. Napisao je ovaj misal Butko i posvetio ga Hrvoji, bosanskomu i špljetskomu vojvodi, a napisan je između god. 1403. i 1415., gdje je bio prvotno napisan, nije ustanovljeno. Hrvoje je ovaj misal poklonio jednoj crkvi u Dalmaciji. Jezik je u ovom misalu narodniji (hrvatski) nego li u drugim misalima.

d) Misal, koji se čuva u Vatikanskoj biblioteci u Rimu (Mus. Borg. P. F. L. VIII. illirico 8.), napisan je oko god. 1435. negdje u današnjoj Lici (možda u Obrovu), Iz Like dospije u 16. vijeku u Dobrinj na otoku Krku. Imade 282 pergamen. lista.

e) Misal, koji se čuva u Dvorskoj knjižnici u Beču (Codex slavicus 4.), napisan je u 15. vijeku po svoj prilici u Senju,

odakle ga je, kako kaže bilješka na listu 231. b., pop Grgur odnio u Roč u Istru crkvi sv. Bartolomeja 6. listopada 1497. Imade 232. pergam. lista.

f) Misal, koji se čuva u Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu pod sign. III. b. 3., napisan je u 15. vijeku po svoj prilici u Bribiru. Imade 102 pergam. lista, nije potpun ali ne manjka ga mnogo. Iz 16. i 17. vijeka imade mnogo koledarskih bilježaka, većinom datume smrti, krštenja i mladih misa. Odatle prof. I. Milčetić zaključuje, da još nije bilo u 17. vijeku u Bribiru matica krštenih i umrlih, dok takve već nalazimo u to vrijeme u Istri i na otoku Krku. Misal je pisan od više ruku (četiriju).

g) Misal, koji se čuva u župnom arhivu u Novom, napisan je u prvoj polovici 15. vijeka. Bilježaka imade već iz 15. vijeka od novljanskoga plovana (župnika) Petra Vidakovića (1493) i popa Filipa prevendara (1499). Čini se, da je napisan u Novom. Imade 188 pergam. listova, dosta je manjkav.

h) Misal, koji se čuva u župnom arhivu u Vrbniku (I. vrbnički), napisan je god. 1456. u Senju, a prepisao ga je pop Tomas, arhižakan senjski i vikar gospodina Andrija, doktura sv. pisma biskupa senjskoga. Već [god. 1487. bio je u Vrbniku, košto pokazuje jedna bilješka popa Martina Vitezića. Pergam. listova imade 255.

i) Misal, koji se čuva u župnom arhivu u Vrbniku (II. vrbnički), napisan najkasnije god. 1463. valjda na otoku Krku. Već u prvoj polovici 16. vijeka bio je Vrbniku. Imade 285 pergam. listova.

j) Misal, koji se čuva u stud. knjižnici u Ljubljani (II), pod sign. 162 a. 2., napisan već možda koncem 14. vijeka, svakako u prvoj polovici 15. vijeka. Bilježaka imade već od god. 1475. Dulje je vremena bio u Bermu u Istri (od 15.—17. vijeka). Imade u svem 248 pergamen. listova.

k) Misal, koji se čuva u stud. knjižnici u Ljubljani (I.) pod sign. 164. a. 2., napisan po svojoj prilici u 15. vijeku, dospio je u Ljubljanu po svojoj prilici iz Istre. Imade 196 pergam. listova.

l) Misal, koji se čuva u metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu, napisan u 15. vijeku. U 16. i 17. vijeku nalazio se u Vrbniku. Početak i konac ovoga misala manjka. Danas imade 63 pergam. lista.

Kada je bilo uvedeno knjigotiskarstvo, prepisivale su se crkvene knjige, napose misali i brevijari vrlo rijetko, već su

upotrebljavali ili starije rukopisne ili novije štampane. Štampan, bili su ovi glagolski misali, koliko mi je za sada poznato :

a) Misal rimski. U Mletcima ili u Rimu 1482.

b) Misal hrvacki. U Senju oko 1494.

c) Misal po zakon rimskoga dvora, novo štampani po zakon kopije i misala hrvackoga. U Bnech po Frančisku Bindoni i Mafio Pasini 1528. u četvrtini, Imade 223 lista ili 446 strana. Izdao ga Modrušanin Pavao fratar reda Serafika sv. Frančiska.

d) Misal hrvacki po običaju rimskoga dvora, izdan od Kožičića Simuna, biskupa modruškoga. U Rici 1531. u četvrtini imade 249 listova.

e) Misal izdan trudom Nikole Brozića, župnika (plovana) u Omišlju na otoku Krku. U Mlecima 1562. u četvrtini.

f) Misal rimski va jezik slavenskij sazdan poveljenjem p. g. n. pape Urbana osmago. U Rimu kod propagande 1631 Imade 552 strane i 118. II. izdanje u Rimu kod propagande 1648. Priredio za štampu Rafael Levaković.

g) Misal rimskij va jezik slovenskij sazdan trudom Josipa Pastrića. U Rimu kod propagande 1706. Imade 659 strana i 128. — Pop Josip Pastrić (Pastritius) Šplječanin umr'o u Rimu 20. ožujka 1708.

h) Misal rimski slavenskim jêzikom izdan trudom Mateja Karamana. U Rimu 1741.

Bilješka. Matej Karaman rodio se u Špljetu. Učio je u Petrogradu, gdje je naučio ne samo ruski jezik, već i crkveni slavenski jezik ruske recenzije. Stoga je i bio preporučan od arcibiskupa zadarskoga Zmajevića Propagandi rimskoj, da razvidi glagolske misale i da ih popravi. Njegov misal pun je rusizama i stoga ga vrlo nerado primiše naši glagolaši, premda je papa Benedikt XIV. svojom poveljom zabranio druge misale osim onih, koji su bili naštampani s odobrenjem rimske stolice. Kasnije je Karaman postao arcibiskup zadarski. Umr'o je 1771.

i) Mise za umervšije samo iz misala rimskoga izvadjene trudom Josipa Pastrića. U Rimu kod propagande 1707. Imade 38 strana.

j) Mise za umrvše trudom fra A. Juranića. U Rimu 1767

Osim ovih misala spominje u Arkivu za povjesnicu jugosl. knj. IV. Kukuljević, a za njim Ivan Crnić u svojoj knjizi: „Najstarija povjest krčkoj, osorskoj, rapskoj, senjskoj i krbavskoj

biskupiji“ još jedan znameniti rukopisni misal, koji se je nalazio u biblioteci Propagande u Rimu i koji ima oko 400 listova. Crnčić ga zove „Omišaljskim“ ili slovinskim misalom. Kukuljević drži, da je napisan u 14. ili najkasnije u 15. vijeku. Dugo se je vremena nalazio taj misal u Omišlju (u 15. vijeku), kako pokazuju kasnije bilješke. U novije vrijeme nije taj misal nitko proučavao, jer se ne zna, gdje se sada taj znameniti rukopis nalazi.

Još imadem spomenuti, da se je sačuvalo mnogo većih ili manjih fragmenata rukopisnih glagolskih misala. Ja ću samo neke spomenuti, za koje sam ja doznao, kao : a) jedan pergameni list, poznat pod imenom „Missale Kukuljevićii iz 13. vijeka (čuva se u arhivu Jugosl. akademije), b) jedan pergameni list, koji je bio god. 1485. u Barbanu u Istri, po svoj prilici iz 14. vijeka (čuva se u arhivu Jugosl. akademije), c) pet pergamenih listova iz 15. vijeka (čuvaju se u arhivu Jugosl. akademije), d) dva pergamena lista po svoj prilici iz 13. vijeka (čuvaju se u arhivu Jugosl. akademije), e) jedan list iz 14. ili 15. vijeka (čuva se u arhivu Jugosl. akademije), f) četiri ostriška iz 15. vijeka (čuvaju se u arhivu Jugosl. akademije), g) tri ostriška iz 15. vijeka (čuvaju se u arhivu Jugosl. akademije), h) po dva dvolista iz dva različita misala iz 15. vijeka (čuvaju se u arhivu Jugosl. akademije), i) dva lista sa otoka Krka iz 15. vijeka (čuvaju se u arhivu Jugosl. akademije), j) dvolist iz 14. vijeka (čuva se u arhivu Jugosl. akademije), k) jedan potpun list snimljen sa korica statuta senjskoga na hrvatski prevedena iz 15. vijeka (čuva se u arhivu Jugosl. akademije), l) komadić jednoga lista snimljena sa korica Divkovićeve knjige „Nauk karstjanski“ sa otoka Krka (Porta) iz 15. vijeka (čuva se u arhivu Jugosl. akademije), m) dvolist iz Primorja iz 15. vijeka (čuva se u arhivu Jugosl. akademije), n) dva lista iz samostana sv. Kuzme i Damjana na Tkunu, koji su skinuti sa korica glagol. rukopisa „Regule sv. Benedikta“ iz 14. vijeka (čuvaju se u arhivu Jugosl. akademije), o) dvolist iz 14. vijeka (čuva se u arhivu Jugosl. akademije), p) osam pergamenih listova sa otoka Krka iz početka 15. vijeka (čuvaju se u arhivu Jugosl. akademije), r) dva pergamena lista iz 12. vijeka, tako zvani bečki listovi, o kojima raspravlja Jagić g. 1890. u raspravi „Würdigung neuentdecker Fragmente“ (Denkschriften XXXVIII. bečke akademije razreda filozof.-hist.), s) dva ostriška iz Baške iz 13. vijeka, sada u župnika V. Premude na Vrhu na otoku

Krku, t) pet dvolista iz 14. vijeka sada u župnika R. Počine u Zadru, u) dvolist od g. 1443. danas u Studijskoj knjižnici u Ljubljani, v) dvolist na koricama knjige „Cathalogus contractuum matrimonialium“ župne crkve sv. Ruperta u Kranjskoj, z) dvolist na koricama jedne knjige u franjevačkom samostanu u Jaski iz 15. vijeka i t. d., i t. d.

Oko novoga izdanja rimskoga misala glagolskim slovima najviše si je zasluga stekao Dragutin A. Parčić († 1901.)

2. Brevijari.

Prof. I. Milčetić nabrojio ih je 23 što više što manje sačuvanih, i to:

a) Brevijar, koji se čuva u župnom uredu u Vrbniku, (I vrbnički) napisan početkom XIV. vijeka valjda na otoku Krku (u Vrbniku).

Pisalo je na njem više ruku (dvije ili tri), stoga držim, da je po svoj prilici prvotno napisan u benediktinskom samostanu u Otočku kraj Vrbnika. Ovaj je brevijar potanje proučio Josef Vajs. Imade 261 list, od kojih pripadaju dva kasnijemu vremenu.

b) Brevijar, koji se čuva u Vatikanskoj knjižnici u Rimu, pod sign. Mus. Borg. P. F. L. VII. illirico 5., napisan je prije god 1379. u Tribihovićima. Ovaj je brevijar košto i mnogi drugi glagolski rukopisi dopao ruku turskih, od kojih su ga otkupili dobri muži Okrugljane i Tribihovićane god. 1487, u 16. i 17. vijeku bio je na otoku Krku (u Vrbniku). Imade 248. pergamenih lista.

c) Brevijar, koji se čuva u Vatikanskoj knjižnici u Rimu pod sign. Mus. Borg. P. F. L. VII. illirico 6., dovršen bi god. 1387. u Tribihovićima. Imade 217 pergamen. listova.

d) Brevijar, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije u Zagrebu pod sign. III. c. 12., napisan po mnijenju Josefa Vajsa oko god. 1384. Kukuljević ga je našao u Istri. Imade 70 pergamen. listova.

e) Brevijar, koji se čuva u dvorskoj knjižnici u Beču pod sign. Cod. slav. 3., prepisao ga Vid pisac (=pisar) iz Omišlja i započeo ga pisati 11. marta 1393. za plaću. Kasnije je ovaj brevijar dospio u Istru u Roč, gdje se je nalazio već u 15. vijeku i u 16. vijeku. Imade 468 pergamen. listova.